

Το «δέντρο» της βιβλιοθήκης

ΓΕΛ Ματαράγκας
Πολιτιστικό πρόγραμμα 2012-13

Το «δέντρο» αποτελείται από τους:

Αρετή Κοτοπούλη (Γ')
Βασιλική Σταμάτη (Γ')
Μαρία Λυκογεώργου (Γ')
Καλλιόπη Ζαμπακόλα (Γ')
Νίκη Τσώλου (Γ')
Παναγιώτης Καστός (Β')
Γεωργία Πολυχρόνη (Β')
Ανδρομάχη Ακαρέπη (Β')
Δήμητρα Παπαδοπούλου (Β')
Ελένη Ζίκο (Β')
Λαμπρινή Τσιλιγιάννη (Α')
Σέιντα Μουκάλι (Α')
Ελένη Σαλαγιάννη (Α')

* Πρόλογος

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα θα ήθελε να αποτελέσει μια αντίδραση. Αντίδραση στην εγκατάλειψη των σχολικών βιβλιοθηκών, η οποία μεθοδεύτηκε με ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας και ολοκληρώνεται καθημερινά από τους αδιάφορους εκπαιδευτικούς.

Ο γράφων, με την όποια επιστημονική και εκπαιδευτική του κατάρτιση, έχει την εμμονή να θεωρεί τις σχολικές βιβλιοθήκες σημαντικό πυλώνα της δημόσιας εκπαίδευσης και σημαντικό μοχλό διάχυσης της γνώσης στις τοπικές κοινωνίες. Δυστυχώς το εφόδιο αυτό, αντί να εμπλουτιστεί, ακυρώνεται και διαφθείρεται πλέον στην καθημερινή σχολική πρακτική.

Η βασική προσπάθεια ήταν να λειτουργήσει η βιβλιοθήκη, με αυτό που από πάντα θα έπρεπε να τη χαρακτηρίζει ως θεσμό: μια ομάδα που θα μελετούσε και θα συζητούσε τα βιβλία. Δυστυχώς αυτό αποδείχτηκε ευγενής στόχος για τους περισσότερους. Τουλάχιστο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι δόθηκε η δυνατότητα.

Δόθηκαν αρκετά βιβλία, ωστόσο ελάχιστα διαβάστηκαν και συζητήθηκαν. Είναι προφανές ότι λείπει αφενός η παιδεία του αναγνώστη και αφετέρου η ικανότητα για διάλογο. Το δίδαγμα είναι ότι θα πρέπει να υπάρξει μια διαφορετική προσέγγιση και κοινότητα, όχι διασπορά κειμένων, ώστε να λειτουργήσει η ομάδα φιλιαναγνωστικά. Με το πείσμα της πίστης η προσπάθεια δε θα σταματήσει και ίσως παρουσιάσει καλύτερα αποτελέσματα στο μέλλον.

Όσο για την παρούσα εργασία, αποτελεί μάλλον ανάπτυξη μιας ιδέας παρά καθρέφτη της πραγματικής ασχολίας των μαθητών στην ομάδα.

Τα περιεχόμενα της παρούσας επισκόπησης:

- α. Η εμφάνιση της γραφής και οι πρώτες συγκεντρώσεις γραπτού υλικού.
- β. Οι πρώτες βιβλιοθήκες.
- γ. Τα βιβλία. Ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνονται και εργασίες μαθητών.

Ο επιβλέπων καθηγητής
Χάρης Ταμπάκης

Α. Η γραφή και οι πρώτες βιβλιοθήκες

Τι γνωρίζουμε για τη γραφή την εποχή του χαλκού;

Τα πρώτα δείγματα χρήσης της γραφής στο χώρο του Αιγαίου προέρχονται από τους Μινωίτες, αν και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε κατά πόσο το πρώτο σύστημα γραφής τους αποτελεί ουσιαστικά δάνειο από το γραφικό σύστημα των Σουμερίων (περ. 3200 π.Χ.) ή των Αιγυπτίων (περ. 3250 π.Χ.).

Αυτή η πρώτη γραφή ονομάστηκε από τους ειδικούς «Γραμμική Α'», είναι εικονογραφική και περιέχει πάνω από 135 εικονιστικά σύμφωνα και 90 συλλαβογράμματα, δηλαδή φθόγγους που είχαν φωνητική αξία. Ας σημειωθεί ότι, μιας και δεν έχουμε μέχρι στιγμής καταφέρει να ανασυγκροτήσουμε τον κώδικά της (με βάση τις περίπου 331 επιγραφές που έχουν ανευρεθεί στο Φουρνί και τις Αρχάνες της Κρήτης) δεν έχει καταστεί ακόμη δυνατό να γνωρίσουμε ποια γλώσσα απέδιδε.

Πότε εμφανίζονται τα πρώτα αλφάβητα στον ελληνικό χώρο;

Οι γραφές των πολιτισμών του Αιγαίου χρονολογούνται ως εξής:

2500-1800	Εικονογραφική (ιερογλυφική) γραφή
1900-1450	Γραμμική Α' γραφή
1700-1500	Δίσκος της Φαιστού
1400-1200	Γραμμική Β' γραφή
1050-320	Κυπριωτικό συλλαβάριο
~900;-...	Φωνητικά αλφάβητα

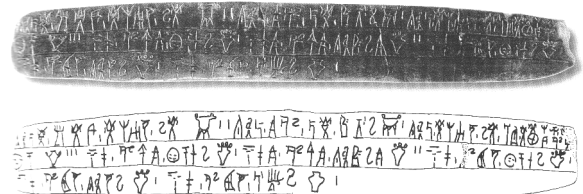
Υπήρχαν εκείνον τον καιρό βιβλιοθήκες;

Στον ελληνικό κόσμο τα πρώτα δείγματα ύπαρξης «βιβλιοθηκών» ανάγονται στη Μινωική και Μυκηναϊκή περίοδο (1400-1100 π.Χ.). Στην πραγματικό-

τητα όμως θα πρέπει να μιλάμε μάλλον για «αρχαιοφυλάκια». Πήλινες πινακίδες και λίθινες επιγραφές βρέθηκαν στην Κνωσό, τις Μυκήνες και την Πύλο με κείμενα που αφορούν εφήμερες καταγραφές (οικονομικές δοσοληψίες, απογραφές κ.λπ.).

Το πρώτο επίσημο αρχαιοφυλάκιο των Μινωιτών είναι η «Αίθουσα των πινακίδων των Αρμάτων» στη δυτική πτέρυγα των Ανακτόρων της Κνωσού, όπου πέρα από 600 πινακίδες σε Γραμμική Β' βρεθήκαν και πρώιμα δείγματα της Εικονογραφικής Γραφής, αλλά και της Γραμμικής Α'.

Από τα γραπτά ευρήματα απουσιάζει η λογοτεχνία. Πάντως, θεωρείται σίγουρο ότι υπήρχε σε κάποια μορφή, είτε προφορική είτε αποτυπωμένη σε υλικά που δεν διασώθηκαν, όπως ο πάπυρος. Άλλωστε, οι Μινωίτες και οι Μυκηναίοι είχαν επαφές και με την Αίγυπτο — όπου εκείνη την περίοδο κυκλοφορούσαν ήδη σε βιβλία αρκετά διηγήματα και μυθιστορήματα (το πιο δημοφιλές ήταν «Η ιστορία του Σινούχε») — αλλά και την Εγγύς Ανατολή, όπου τόσο οι Χανααίοι όσο και οι Φοίνικες είχαν αναπτύξει ήδη κάποια μορφή μυθοπλασίας ή ποίησης.

Πήλινη πινακίδα από την Πύλο και η μεταγραφή της επιγραφής της. Μπορεί να διακρίνει κανείς τα ιδεογράμματα που αναφέρονται σε τρίποδες και αγγεία.

Γραμμική Β': η πρώτη ελληνική γραφή;

Η εποχή του μπρούντζου στην Ελλάδα μας αποκαλύφθηκε χάρη στις ανασκαφές του Ερρίκου Σλήμαν στην Τροία και τις Μυκήνες, στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο λεγόμενος «Μυκηναϊκός Πολιτισμός» διήρκεσε περίπου 500 χρόνια (~1600-1100 π.Χ.) και καταστράφηκε βίαια, απ' ό,τι διαπιστώνουμε, από την κάθοδο των τελευταίων ελληνικών φύλων που μετανάστευσαν στα νότια Βαλκάνια, τους Δωριείς.

Το παράδοξο μετά τις ανακαλύψεις του Σλήμαν ήταν ότι ένας τόσο λαμπρός πολιτισμός δεν είχε αφήσει γραπτά τεκμήρια. Η απορία λύθηκε στη δεκαετία του 1930 με τις ανασκαφές του Α. Έβανς στην Κρήτη και του Κ. Μπλέγκεν στην Πύλο, όπου ανακα-

λύφθηκαν κατεστραμμένα μυκηναϊκά ανακτορικά συγκροτήματα και πλήθος καμμένων πήλινων πινακίδων που έφεραν ίχνη κάποιας άγνωστης γραφής. Το είδος αυτό της γραφής ονομάστηκε «Γραμμική Β'» και ήταν η γραφή που χρησιμοποιούνταν από τους Μυκηναίους στα ανακτορικά κέντρα. Η έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου όμως εμπόδισε την έρευνα περαιτέρω. Μετά τον πόλεμο, επιπλέον ευρήματα σε άλλα μυκηναϊκά κέντρα, όπως η Θήβα, οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η Γραμμική Β' προερχόταν από την Κρήτη και διαδόθηκε σε ορισμένα κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας με το εμπόριο. Μια άλλη διαπίστωση είναι ότι η χρήση της υπήρξε περιορισμένη σε γραφειοκρατικούς σκοπούς: τα ευρήματα περιλαμβάνουν καταλόγους προσώπων, αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων, πραγμάτων.

Ξεκινώντας από τον εντοπισμό του συστήματος αρίθμησης, οι ειδικοί μπόρεσαν να αποκτήσουν μια γενική ιδέα για το περιεχόμενο των κειμένων. Επίσης κάτι άμεσα εμφανές είναι ότι οι πινακίδες διαβάζονται από αριστερά προς τα δεξιά, καθώς η στοίχιση γίνεται αριστερά. Το μεγάλο βήμα για την αποκρυπτογράφηση της έγινε στις αρχές της δεκαετίας του 1950, όταν η Α. Κόμπερ εντόπισε την ύπαρξη κλιτικού συστήματος και στη συνέχεια ο Μ. Βέντρις, υποθέτοντας ότι αποδίδεται ελληνική γλώσσα, μπόρεσε να διαβάσει ορισμένα ελληνικά τοπωνύμια και κατόπιν γνωστές ελληνικές λέξεις.

⊕ Ϝ	Ϝ ⊕ Ϝ	Α Ϝ Ϝ
κα-κο χα(λ)κός(ς)	πα-κα-να φά(σ)γανα	τι-ρι-πο τρίπο(υς)
Ϝ Ϝ	Ϝ ⊕ Ϝ	Ψ Ϝ Ψ
πο-με πο(ι)μή(ν)	τυ-κα-τε θυγάτη(ρ)	ι-γε-ρε-για (h)ιέρεια

Δίνονται παραπάνω ορισμένα δείγματα λέξεων σε Γραμμική Β' και η αντιστοίχισή τους η φωνητική και η λεκτική. Η ατελής απόδοση της γλώσσας είναι εμφανής.

Σήμερα γνωρίζουμε ότι το σύστημα της Γραμμικής Β' περιλαμβάνει: συλλαβογράμματα, ιδεογράμματα και αριθμούς. Τα συλλαβογράμματα χρησιμοποιούνται για να αποτυπωθεί η φωνητική αντιστοίχια των λέξεων, ενώ τα ιδεογράμματα συνήθως απαντώνται σε αριθμητικούς καταλόγους. Πρόκειται βέβαια για μια πολύ ατελή καταγραφή της ομιλίας, με πολλούς περιορισμούς: π.χ. δεν υπάρχουν σημεία για όλους τους φθόγγους της ελληνικής και δε γράφονται οι τελικοί φθόγγοι των λέξεων. Είναι εύλογο,

εφόσον η καταγραφή προοριζόταν για να την κατανοήσουν ειδικευμένοι γραφείς του ίδιου συνεργείου και όχι για να καλύψει τις σημερινές μας απαιτήσεις.

Πότε εμφανίζεται το γνωστό μας αλφάβητο;

Το γνωστό μας ελληνικό αλφάβητο θα πρέπει να εισήχθη στον ελληνικό χώρο με την ανάπτυξη του εμπορίου κατά τους «σκοτεινούς» χρόνους που ακολούθησαν την κάθοδο των Δωριέων και τη συνακόλουθη καταστροφή των μυκηναϊκών βασιλείων, δηλαδή κατά τους γεωμετρικούς χρόνους (10ο-8ο αιώνα π.Χ.).

Τα πρώτα γραπτά τεκμήρια που μπορούν να χρονολογηθούν αρχαιολογικά προέρχονται αναμφίβολα από τον 8ο αιώνα. Πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία οι πολεμικές συγκρούσεις είχαν καταλαγιάσει και το εμπόριο είχε αρχίσει και πάλι να αναπτύσσεται, κυρίως εξαιτίας των αποικιών που είχαν ιδρυθεί στην ανατολική Μεσόγειο και οι οποίες έφεραν τους Έλληνες σε επαφή με άλλους λαούς, και κυρίως με τους Φοίνικες.

Πρόκειται για ένα κεφαλαιώδες ιστορικό γεγονός, διότι η επανεμφάνιση της γραφής ανασύρει τον ελληνικό κόσμο από το ιστορικό σκοτάδι και τη σιωπή των προηγούμενων αιώνων.

Ποια είναι η προέλευση του αλφάβητου;

Η προέλευση του ελληνικού αλφαβήτου από το φοινικικό αλφάβητο είναι γνωστή, γι' αυτό και τα νέα γράμματα αποκαλούνταν από τους Έλληνες «*φοινιχία γράμματα*» (δες και Ηρόδοτο, 5.53). Αυτό άλλωστε φανερώνεται και από τα ονόματα των γραμμάτων, τα οποία από τα οποία είναι σημιτικής προέλευσης: π.χ. «άλεφ» σημαίνει «ταύρος» και το αντίστοιχο γράμμα «Α» παριστάνει ένα κεφάλι ταύρου ανεστραμμένο· «βήτα» σημαίνει «βουνό» ή «σπίτι» («μπεθ») και το αντίστοιχο γράμμα πλαγιασμένο παριστάνει μια οροσειρά ή έναν δρόμο με δύο ή τρεις καμπύλες.

Ποια είναι η πρωτοτυπία του ελληνικού αλφάβητου;

Η διαφορά του ελληνικού αλφαβήτου από το φοινικικό έγκειται στο γεγονός ότι το δεύτερο διέθετε γράμματα μόνο για τα σύμφωνα, σχηματίζοντας έτσι

συνδυασμούς συμφώνων για λέξεις άκλιτες. Η ελληνική γλώσσα ωστόσο έχει διαφορετικές απαιτήσεις, καθώς πολλές συλλαβές αποτελούνται αποκλειστικά από φωνήεντα (π.χ. «αιών») και το τελευταίο φωνήεν ή σύμφωνο καθορίζει την κλίση (π.χ. «γυναίκα», «γυναίκαι»). Οι Έλληνες που πρώτοι χρησιμοποίησαν τη φοινικική γραφή προσπάθησαν να προσαρμόσουν το αλφάβητο στις φωνητικές ανάγκες της γλώσσας τους και έτσι πρόσθεσαν τα σύμβολα για τα φωνήεντα, ώστε κάθε ήχος (φθόγγος) της γλώσσας να μπορεί να αποδοθεί αρκετά ικανοποιητικά στη γραφή. Ο κανόνας είναι απλός: ό,τι ακούγεται γράφεται, δηλαδή, η γραφή «αποτελεί το γραφικό ισοτίμο της ομιλίας» (D. Diringer, *Writing*, κατά R. Thomas [1992]: 69).

Στην παραπάνω εικόνα φαίνεται ένα δείγμα αρχαϊκής γραφής (7ος αι.) πάνω σε θραύσμα επιτύμβιας πλάκας από τη Θήρα. Χρησιμοποιείται το σύμπλεγμα «ΚΗ» στη θέση του «Χ» και το «Μ» στη θέση του «Σ». Πηγή: Βικιπαιδεία / ελληνικό αλφάβητο).

Διαβάζουμε βουστροφηδόν:	Δεξιόστροφη ανάγνωση:	Δηλαδή μεταγράφουμε:
ΡΟΝΑΜΚΕΡ	ΡΕΚΜΑΝΟΡ	ΡΗΞΑΝΩΡ
ΑΡΚΗΑΓΕΤΑΜ	ΑΡΚΗΑΓΕΤΑΜ	ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ
ΠΡΟΚΛΗΜ	ΠΡΟΚΛΗΜ	ΠΡΟΚΛΗΣ
ΜΑΡΟΓΑΕΛΚ	ΚΛΕΑΓΟΡΑΜ	ΚΛΕΑΓΟΡΑΣ
ΜΥΕΙΑΡΕΠ	ΠΕΡΑΙΕΥΜ	ΠΕΡΑΙΕΥΣ

Ο τρόπος αυτός γραφής θα πρέπει να διαδόθηκε στις ελληνικές περιοχές με τη μεσολάβηση εμπόρων οι οποίοι είχαν συστηματική επαφή με τους Φοινίκες, πιθανότατα διαμέσου κάποιας αποικίας. Η εξαίγλωση της χρήσης του νέου τρόπου γραφής ήταν μια αργή διαδικασία, της οποίας μπορούμε κάπως να παρακολουθήσουμε τα ίχνη με βάση τους διάφορους τύπους αλφαβήτων που απαντώνται στον ελ-

ληνικό χώρο εκείνη την εποχή. Πράγματι, διαπιστώνουμε ότι η μορφή των στοιχείων αλλάζει από περιοχή σε περιοχή και από εποχή σε εποχή. Οπότε θεωρούμε ότι οι πρώτες περιοχές διάδοσης θα είναι εκείνες στις οποίες οι μορφές των γραμμάτων πλησιάζουν περισσότερο στις φοινικικές και στις οποίες μαρτυρούνται πρώιμες γραφές. Τέτοιοι τόποι είναι η Κρήτη, η Κύπρος, η Αλ Μίνα στη Συρία, άλλες περιοχές όπου εμπορεύονταν οι Ευβοείς καθώς και οποιαδήποτε άλλη περιοχή όπου οι Έλληνες έρχονταν σε επαφή με τους Φοινίκες.

Ποιες πλεονεκτήματα προσφέρει η χρήση του νέου αλφάβητου;

Το νέο αλφάβητο, με την απλότητα που το χαρακτηρίζει, προκάλεσε μια αθόρυβη επανάσταση στον τρόπο που αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι τη γραφή. Ο μέχρι τότε καθαρά προφορικός πολιτισμός της Ελλάδας αρχίζει να ενσωματώνει σταδιακά στον τρόπο ζωής του ένα εργαλείο το οποίο θα συμβάλει τα μέγιστα στην ανάπτυξη του πολιτισμού και τη διάδοση της γνώσης και της σκέψης.

Η νέα γραφή διαθέτει κάποια σημαντικά πλεονεκτήματα: α) Δεν είναι πολύπλοκη: απαιτεί μόνο την εκμάθηση λίγων συμβόλων, σε αντίθεση με τις παλιότερες εικονιστικές ή συλλαβογράμματες γραφές. β) Εφαρμόζει την πολύ απλή αρχή της αντιστοιχίας κάθε φθόγγου που λέγεται με ένα στοιχείο. γ) Είναι η γραφή της αγοράς, του δημόσιου βίου: εύκολα μπορεί να γίνει κτήμα των περισσότερων ανθρώπων — σε αντίθεση με τα ιερογλυφικά της Αιγύπτου, που τα γνώριζαν μόνον οι ιερείς, ή τις γραμμικές Α' και Β', οι οποίες ήταν αποκλειστικά ανακτορικές γραφές. Το αλφάβητο καθιστά την πρόσβαση στη γνώση και την πληροφορία πολύ προσιτή από όλον τον λαό. Γι' αυτόν τον λόγο πολύ γρήγορα θα ενταχθεί στον συλλογικό βίο των Ελλήνων βοηθώντας να αναπτυχθεί ραγδαία η διακίνηση ιδεών αλλά και η πολιτική συνείδηση.

Η επιβολή του βιβλίου ως εργαλείου μάθησης από τους σοφιστές

Οι Σοφιστές, που μπορεί να θεωρηθούν και «κληρονόμοι» των πλανόδιων ραψωδών, προερχόμενοι από κάθε γωνιά του ελληνικού χώρου, δίδαξαν όλοι τους στην Αθήνα. Πρώτος στόχος της διδασκαλίας τους ήταν η εκμάθηση της τέχνης του λόγου, της ρητορικής. Δεν ενδιαφέρονταν όλοι για τις ανθρω-

πιστικές αξίες, αλλά απέβλεπαν σε μία τεχνική κατάρτιση των μαθητών τους, κυρίως ως προς τη δομή της γλώσσας, και σε μια εμπέδωση των όρων και των εννοιών που οι ίδιοι χρησιμοποιούσαν. Καθώς πριν από το 450 π.Χ. η Αθήνα δεν είχε να επιδείξει τίποτα που να μοιάζει με αυτό που σήμερα ονομάζουμε ανώτατη εκπαίδευση, οι Σοφιστές, μην έχοντας προκατόχους και ανταγωνιστές, έκριναν πως το πεδίο της πνευματική καλλιέργεια του ανθρώπου τους ανήκει ολοκληρωτικά.

Τα βιβλιοπωλεία της αρχαίας Αθήνας

Στους «Όρνιθες» ο Αριστοφάνης εμφανίζει τους Αθηναίους να σπεύδουν μετά το πρόγευμα ως διψασμένοι αναγνώστες στην Αγορά για να ξετυλίξουν νομικά «βιβλία», να ενημερωθούν και να συζητήσουν για τις αρετές αλλά και τα μειονεκτήματα των έργων. Γύρω στα τέλη του 5^{ου} αιώνα, τα βιβλιοπωλεία της Αθήνας αποτελούν φιλολογικά στέκια στην αγορά, όπου οι «βιβλιοπώλες» — όπως για πρώτη φορά τους ονομάζει ο Αριστομένης Θυριακός στους «Γόητες» και ο Θεόπομπος στην «Ειρήνη» — ή «βιβλιοκάπηλοι», κατά τον Ιούλιο Πολυδεύκη — είχαν τα καταστήματά τους.

Όπως μαρτυρούν τόσο ο ποιητής Εύπολις αλλά και ο Ξενοφών στη «Σωκράτους Απολογία», στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, το εμπόριο των βιβλίων ήταν συγκεντρωμένο κοντά στη λεγόμενη «Ορχήστρα», μία ημικυκλική επίπεδη έκταση στην Αγορά, στους πρόποδες της Ακρόπολης. Θα πρέπει να φανταστούμε μάλλον ξύλινες, πρόχειρες κατασκευές, με μόνιμο ή και εφήμερο χαρακτήρα — κάτι ανάλογο με τα σημερινά υπαίθρια βιβλιοπωλεία στις όχθες του Σηκουάνα ή στο Μοναστηράκι. Δεν αποκλείεται, μάλιστα, τα στέκια αυτά την εποχή των Διονυσίων ή και των άλλων θεατρικών παραστάσεων ή πανηγύρεων να μετακινούνται προς το θέατρο, προσφέροντας αντίγραφα παλιότερων δημοφιλών έργων.

Η σημαντικότερη ιδιωτική συλλογή βιβλίων της κλασικής εποχής: η βιβλιοθήκη του Αριστοτέλη

Από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα, η προσωπικότητα του Αριστοτέλη, ο επιστημονικός χαρακτήρας της σκέψης του, η αμφισβήτηση σε κάθε τι αναπόδεικτο, η μέθοδος διδασκαλίας στο γυμναστήριο του Λυκείου, καθώς και ο εγκυκλοπαιδισμός που επέβαλλε

στους μαθητές του, προσδιόρισαν τη σημασία του βιβλίου ως επιστημονικού εργαλείου με την έννοια που του αποδίδουμε και σήμερα. Ο σπουδαιότερος μαθητής της Ακαδημίας κατάφερε, σε αντίθεση με τους σοφιστές, να ταξινομήσει κατά κατηγορίες στη δική του σχολή ένα τεράστιο υλικό, βασιζόμενος στις δικές του στοχαστικές αρχές και τη συστηματική συνεργασία με τους μαθητές του. Ήταν ο πρώτος μεγάλος φιλόσοφος που κατέγραψε με επιστημονικό τρόπο το έργο του και έδωσε μεγάλη σημασία στη διαμόρφωση γραπτής παράδοσης. Σύμφωνα με τον Στράβωνα, η βιβλιοθήκη του Αριστοτέλη είναι η σημαντικότερη ιδιωτική βιβλιοθήκη της αρχαιότητας, ένα τμήμα της οποίας περιήλθε στους διαδόχους του που ίδρυσαν την Περιπατητική Σχολή, με σκοπό την υποστήριξη του διδακτικού προγράμματος της σχολής.

Ο Μέγας Αλέξανδρος, για τον οποίο ο Αριστοτέλης είχε επιμεληθεί μια έκδοση της «Ιλιάδας», είχε επιχορηγήσει τον δάσκαλο του με 800 τάλαντα για να εμπλουτίσει τη βιβλιοθήκη του. Επιπλέον κατά την κατακτητική του πορεία, του έστελνε βιβλία και υλικό για τη σύνταξη του μεγαλόπνοου έργου «Πολιτεία», μια συλλογή με τα πολιτεύματα 158 πόλεων. Εκτός αυτών, όμως, ο Αριστοτέλης είχε την οικονομική ευχέρεια να διαθέτει και ο ίδιος μεγάλα ποσά για την αγορά βιβλίων, αν κρίνουμε από τα τρία τάλαντα που έδωσε για να αποκτήσει τους 43.475 στίχους που απάρτιζαν τα έργα του Σπεύσιππου, διαδόχου του Πλάτωνα στην Ακαδημία, σε παπύρινα βιβλία. Σύμφωνα με τον Κατάλογο που παραδίδει ο Διογένης Λαέρτιος, τα συγγράμματα του Αριστοτέλη εκτείνονταν σε 445.270 στίχους, που περιλαμβάνονταν σε περίπου 550 παπύρινους κυλίνδρους. Από αυτά, τα διδακτικά του συγγράμματα, όπως έχουν σήμερα διασωθεί και εκδοθεί από τον 1^ο π.Χ. αιώνα, αντιστοιχούν σε 106 παπύρινα βιβλία.

Β. Οι βιβλιοθήκες

Η γνώση ως δύναμη: η πρώτη προσπάθεια συγκρότησης βιβλιοθήκης

Η αρχαιότερη συστηματική προσπάθεια για τη συγκρότηση μιας βιβλιοθήκης με ευρύτερη πολιτισμική στόχευση εντοπίζεται στην περιοχή της Μεσοποταμίας τον 7ο αιώνα π.Χ.. Σε μια προσπάθεια να συγκεντρώσει όλη τη έως τότε διαθέσιμη γνώση, ο Σαρδανάπαλος (Ασουρμπανιάλ), βασιλιάς της Ασσυρίας από το 668 έως το 627 π.Χ., συγκρότησε μια βιβλιοθήκη στη πρωτεύουσά του, τη Νινευή, η οποία περιελάμβανε, όπως εκτιμάται, περίπου 20 έως 30 χιλιάδες πήλινες δέλτους, γραμμένες σε σφηνοειδή γραφή. Ο ίδιος ο Σαρδανάπαλος υπήρξε ένας από τους ελάχιστους Ασσύριους βασιλείς που είχαν εκπαιδευτεί στην τέχνη της γραφής (Robson [2009]: 75).

Η γραφή πάνω σε πήλινες πινακίδες διατηρήθηκε μέχρι τους κλασικούς χρόνους λόγω του κόστους που είχε ο πάπυρος.

«Μια πρόσφατη καταλογογράφηση του Βρετανικού Μουσείου απαρίθμησε περίπου 3.700 δέλτους με λόγιο κείμενο, προερχόμενες από τη βιβλιοθήκη του Σαρδανάπαλου και γραμμένες σε βαβυλωνιακή γραφή και διάλεκτο — περίπου το 13% του συνόλου της βιβλιοθήκης. Η εμμονή του Σαρδανάπαλου στα βαβυλωνιακής προέλευσης έργα οφείλεται στο γεγονός ότι τα αντιμετώπιζε ως πολύτιμο πολιτισμικό κεφάλαιο. Η υποχρεωτική μεταφορά τους στη Νινευή αποτελεί πολιτική επιλογή υπονόμησης των αξιώσεων που πρόβαλλαν οι Βαβυλώνιοι τόσο επί της διανοητικής παράδοσης που είχε αναπτυχθεί στην περιοχή της Μεσοποταμίας όσο και κατ' επέκταση

επί της πολιτικής ηγεμονίας της. Ταυτόχρονα, ενίσχυε την εικόνα του Σαρδανάπαλου ως θεματοφύλακα του πολιτισμού και της ισχύος της Μεσοποταμίας» (Robson [2007]: 77).

Η βιβλιοθήκη ανακαλύφθηκε το 1849 και θεωρείται η αρχαιότερη συστηματικά συγκροτημένη βιβλιοθήκη, με προδιαγραφές ευρύτερες από αυτές μιας διοικητικής αρχαιοθήκης. Εικάζεται ότι η σημαντικότερος παράγοντας που επέτρεψε να διατηρηθούν τα κατάλοιπα της βιβλιοθήκης μέχρι τις μέρες μας είναι η πυρκαγιά που έψησε τις δέλτους κατά την άλωση της Νινευής από τους Μήδους, το 612 π.Χ.

«Οι δέλτοι είχαν ταξινομηθεί σύμφωνα με τις εξής κατηγορίες: Ιστορία, Δίκαιο, Επιστήμη, Μαγεία, Δόγμα, Μύθοι. Μελετώντας τις δέλτους οι ειδικοί διαπίστωσαν α) ότι θα πρέπει να υπήρχε κάποιος υπάλληλος με αποκλειστική αρμοδιότητα την επιμέλεια της βιβλιοθήκης, β) ότι οι δέλτοι είχαν ταξινομηθεί με κάποιο σύστημα το οποίο έπρεπε να τηρείται και γ) ότι θα πρέπει να υπήρχε γενικός κατάλογος-ευρετήριο. Για την αποτροπή της κλοπής ο Σαρδανάπαλος είχε βάλει να γράψουν πάνω σε πολλές από τις δέλτους επίσημες κατάρτες κατά των κλεφτών.

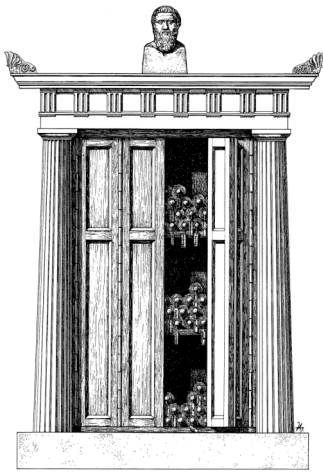
Πότε ιδρύονται οι πρώτες βιβλιοθήκες στον ελληνικό χώρο;

Υπάρχουν μια σειρά από ενδείξεις και μαρτυρίες που συνηγορούν υπέρ του γεγονότος της ίδρυσης για πρώτη φορά δημόσιας βιβλιοθήκης στην Αθήνα κατά την περίοδο των Πεισιστρατιδών, το 570/60 π.Χ. Το γεγονός αυτό είχε ως επακόλουθο την προσπάθεια παγίωσης της παλαιότερης αλλά και της σύγχρονης λογοτεχνίας αυτής της εποχής σε αποθηκευμένο κείμενο, δηλαδή σε βιβλίο. Τη σημαντικότερη σχετική μαρτυρία μας παραδίδει ο Αθήναιος στο έργο του «Δειπνοσοφισταί», όπου, εκτός από τον Πεισίστρατο, εμφανίζει να έχουν αποκτήσει φήμη για τις πλούσιες σε βιβλία συλλογές τους ο τύραννος της Σάμου Πολυκράτης, ο Ευκλείδης ο Αθηναίος, ο Νικοκράτης από την Κύπρο και ο Κλεισθένης, τύραννος της Σικυώνος.

Ήδη από τον 6^ο π.Χ. αιώνα θεογονικά ποιήματα που αποδίδονται στον μυθικό Ορφέα υπάρχουν ως γραπτά κείμενα, φανερώνοντας τη σημασία που αποκτά η ενασχόληση με τη μεταφυσική στον ελληνικό κόσμο εκείνη την εποχή. Το πρώτο καταγεγραμμένο φιλοσοφικό κείμενο είναι (σύμφωνα με τη μαρτυρία του Διογένη Λαέρτιου) το σύγγραμμα του Ηράκλειτου από την Έφεσο, το οποίο είναι γνωστό

με τον μεταγενέστερο τίτλο «Περί φύσεως» — είναι πάντως αμφίβολο αν τα πρώτα εκείνα κείμενα είχαν τίτλο. Ο φιλόσοφος το κατέθεσε ή το αφιέρωσε στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. στον ναό της Μεγάλης Αρτέμιδος της γενέτειράς του. Το συγκεκριμένο βιβλίο κατέληξε μετά από 150 χρόνια στην προσωπική βιβλιοθήκη του Αριστοτέλη. Σχεδόν την ίδια εποχή, ένας άλλος Ίωνας φιλόσοφος, ο Πυθαγόρας, διδάσκει φιλοσοφία στον Κρότωνα της Κάτω Ιταλίας αλλά δεν συνέγραψε ποτέ. Τη διδασκαλία του μετέφερε σε γραπτό λόγο ο μαθητής του Φιλόλαος.

Από τις πρώτες δεκαετίες του 5^{ου} π.Χ. αιώνα αρχίζει για τον ελληνικό κόσμο η εποχή του βιβλίου, με την υποχώρηση της προφορικής σύνθεσης και παράδοσης.

Αναπαράσταση ερμαρίου με πάπυρους από τη βιβλιοθήκη της Περγάμου.

Το Μουσείο

Με τον όρο «μουσείο» αναφερόμαστε σήμερα στο ίδρυμα ή το οικοδόμημα μέσα στο οποίο φυλάσσονται, συντηρούνται και εκτίθενται στο κοινό έργα τέχνης ή επιστημονικά επιτεύγματα ή, γενικότερα, κάθε είδους συλλογές αξιόλογων ή αξιοπρόσεκτων αντικειμένων. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Στην αρχαία Ελλάδα, ο όρος «μουσείον» σήμαινε τον *τόπο όπου κατοικούσαν οι Μούσες*. Τέτοιοι τόποι συνήθως ήταν ιερά άλση, δάση ή κορυφές βουνών. Κάθε τέτοιος τόπος θεωρούνταν ιερός και εκεί τελούνταν τακτικά η λατρεία των Μουσών. Πολλές φορές χτιζόταν και ένας μικρός ναός αφιερωμένος στις Μούσες, ένα τέμενος. Τέτοιοι τόποι και ναοί αναφέρονται αρκετοί στον ελλαδικό χώρο: ένα άλσος στον Ελικώνα, ο λό-

φος του Φιλοπάππου στην Αθήνα, μια τοποθεσία της Τροιζήνας.

Στην ελληνιστική εποχή, δηλαδή στην εποχή που ακολούθησε το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο όρος αποκτά ευρύτερη έννοια και σημαίνει τον *τόπο που προορίζεται για ασχολίες που τελούν υπό την προστασία των Μουσών*. Με την έννοια αυτή ονομάστηκε «Μουσείον» το ίδρυμα που φέρεται να εγκαινιάσε ο Πτολεμαίος Σωτήρας στην Αλεξάνδρεια και στο οποίο προσπάθησε να συγκεντρώσει τους σημαντικότερους σοφούς του ελληνικού κόσμου, για να καταπιαστούν απερίσπαστοι με επιστημονικές έρευνες και μελέτες.

Η ίδρυση της Οικουμενικής Βιβλιοθήκης στην Αλεξάνδρεια

Την Οικουμενική Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας ίδρυσε ο Πτολεμαίος Α΄ ο «Σωτήρ», στρατηγός και διάδοχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μαθητής και αυτός του Αριστοτέλη. Η ιδέα του Πτολεμαίου να ιδρύσει μια μεγάλη κρατική βιβλιοθήκη είναι σύμφωνη αφενός με τον εγκυκλοπαιδισμό της αριστοτελικής σκέψης και αφετέρου την οικουμενικότητα της πολιτικής του Αλέξανδρου. Επιδίωκε με την υλοποίησή της να καταστήσει την πρωτεύουσά του πνευματικό κέντρο του ελληνισμού.

Η Βιβλιοθήκη ήταν αναπόσπαστο τμήμα του Μουσείου και δεν είχε δημόσιο χαρακτήρα. Το Μουσείο δεν ήταν κάποια πρωτότυπη επινόηση του Πτολεμαίου· ανάλογα κέντρα μελέτης λειτουργούσαν ήδη στον ελληνικό κόσμο: πρότυπό τους ήταν η Ακαδημία του Πλάτωνα και η πιο εξελιγμένη της μορφή, η σχολή του Περίπατου στην Αθήνα, όπου ο Θεόφραστος συνέχιζε το ερευνητικό και διδακτικό έργο του Αριστοτέλη. Το Μουσείο λειτουργούσε ως διδακτικό και επιστημονικό κέντρο με αίθουσες διδασκαλίας, βιβλιοθήκη, όργανα μελέτης των φυσικών φαινομένων, πλαισιωμένο με περιστύλια, στοές, χώρους περιπάτων και πλούσιο διάκοσμο από αγάλματα με το ιερό και τον βωμό των Μουσών στο κέντρο.

Μολονότι ο χαρακτήρας του ιδρύματος ήταν φαινομενικά θρησκευτικός — προϊστάμενός του ήταν ιερέας που διοριζόταν από τον βασιλιά —, τα μέλη της κοινότητας του Μουσείου — «Σύνδοδο» τη χαρακτηρίζει ο Στράβων — αποτελούσαν μια κλειστή κοινωνία, απολαμβάνοντας προνομιακή μεταχείριση και μεγάλες διευκολύνσεις, προκειμένου να ασχολούνται απερίσπαστα με το έργο τους, τη «θεραπεία» των Μουσών. Για τα καθήκοντά τους δεν γνω-

ρίζουμε πολλά: οι προϊστάμενοι της Βιβλιοθήκης ήταν επιφορτισμένοι με την οργάνωση, αξιολόγηση, ταξινόμηση και συμπλήρωση ενός τεράστιου όγκου από έργα που αντιπροσώπευαν κάθε περιοχή της επιστήμης και της λογοτεχνίας. Πρόκειται λοιπόν για ένα είδος πανεπιστημίου με ευρύ ερευνητικό πρόγραμμα και τους απαραίτητους χώρους διδασκαλίας και μελέτης. Στο πλαίσιο της οργάνωσης και λειτουργίας του Μουσείου αναπτύχθηκε και η Βιβλιοθήκη.

Στο αλεξανδρινό Μουσείο οι λόγιοι έθεσαν τις βάσεις της γραμματικής και της φιλολογικής επιστήμης, συγκεντρώνοντας και αποκαθιστώντας τα σπάνια χειρόγραφα των κλασικών συγγραφέων. Το ίδρυμα αυτό περιελάμβανε και την περίφημη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας και βρισκόταν σε λειτουργία μέχρι τα χρόνια του Θεοδοσίου του Μεγάλου, οπότε καταστράφηκε, πιθανότατα από πυρκαγιά.

Ο κύριος οργανωτής της αλεξανδρινής βιβλιοθήκης

Για την οργάνωση της Βιβλιοθήκης ο Πτολεμαίος απευθύνθηκε στον Θεόφραστο, εκείνος όμως αρνήθηκε να εγκαταλείψει τη σχολή που διέυθυνε και έτσι το έργο αυτό ανέλαβε ο Δημήτριος Φαληρέας, μαθητής κι αυτός του Αριστοτέλη και αδερφικός φίλος του Θεόφραστου. Ο Φαληρέας ανέλαβε τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης, όπου, σύμφωνα με μια αρχαία πηγή (την επιστολή του Ιουδαίου Αριστέα) κατάφερε να συγκεντρώσει 200.000 βιβλία. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, επί των ημερών του — πριν δηλαδή από τον θάνατο του Πτολεμαίου Α΄, το 283 π.Χ. —, πραγματοποιείται η μετάφραση των Εβδομήκοντα, η απόδοση δηλαδή στα ελληνικά των εβραϊκών ιερών βιβλίων (Παλαιά Διαθήκη).

Σημαντική μορφή όσον αφορά την ταξινόμηση και καταλογογράφηση του τεράστιου υλικού που είχε συγκεντρωθεί στη Βιβλιοθήκη (ο Βυζαντινός Ιωάννης Τζέτζης τον 12^ο μ.Χ. αιώνα μιλά για 490.000 παπύρινους ρόλους, ενώ ο ρωμαίος Αύλος Γέλλιος τον 2^ο μ.Χ. αιώνα αναφέρεται σε 700.000 κυλίνδρους), υπήρξε ο Καλλίμαχος από την Κυρήνη, που θεωρείται ο σημαντικότερος ποιητής της ελληνιστικής εποχής και έδρασε από το 280 ως το 245 π.Χ. Αν και δεν έγινε ποτέ προϊστάμενος, κλήθηκε να βάλει σε τάξη ο,τιδήποτε είχε γραφεί πριν από τον 3^ο π.Χ. αιώνα, να αξιολογήσει φιλολογικά τα πολλαπλά αντίτυπα των λογοτεχνικών έργων της βιβλιοθήκης, να εκτιμήσει την πατρότητα αδέσποτων έργων και να ξεχωρίσει τα γνήσια κείμενα από τα πολλά ψευδεπί-

γραφα βιβλία, που κυκλοφορούσαν στην εποχή των Πτολεμαίων οι παραχαράκτες. Επιδιώκοντας ο Καλλίμαχος να συντάξει έναν πλήρη βιβλιοθηκονομικό οδηγό της βιβλιοθήκης συνέγραψε τους «Πίνακες», έναν κατάλογο των συγγραφέων και των έργων τους σε 120 βιβλία!

Πότε καταστράφηκε η Οικουμενική Βιβλιοθήκη;

Η πυρπόληση της βιβλιοθήκης των Πτολεμαίων από τον Αχιλλά το 48 π.Χ. κατά την πολιορκία της Αλεξάνδρειας, την οποία υπεράσπιζε ο Ιούλιος Καίσαρ, δεν είναι παρά ένας μύθος, μολονότι πολλοί ιστορικοί, αντιγράφοντας ο ένας τον άλλον, έφθασαν να κάνουν λόγο για ολοκληρωτική καταστροφή του πλούτου της. Το βέβαιο είναι πως κάηκαν σε αποθήκες της αποβάθρας του λιμανιού 40.000 παπύρινοι ρόλοι, άριστης ποιότητας, όπως μαρτυρεί ο ιστορικός Δίων ο Κάσιος, άγραφοι επομένως. Το υλικό αυτό προοριζόταν για την υποστήριξη της πρώτης δημόσιας βιβλιοθήκης της Ρώμης. Τα επόμενα χρόνια το πνευματικό κέντρο του αρχαίου κόσμου μετατοπίστηκε δυτικότερα, ενώ με τον θάνατο της Κλεοπάτρας το 30 π.Χ. η Αίγυπτος γινόταν ρωμαϊκή επαρχία, ενώ η Βιβλιοθήκη και το Μουσείο μετατρέπονταν σε «αυτοκρατορικό ίδρυμα».

Όσο όμως σταδιακά η Αλεξάνδρεια μετατρεπόταν σε χριστιανική πόλη, το Μουσείο και η μικρότερη βιβλιοθήκη του Σεραπείου, ως κέντρα ειδωλολατρικής προέλευσης, έγιναν στόχος των Χριστιανών που πλήθαιναν. Την αφορμή έδωσε ένα περιστατικό το 381 μ.Χ. Ο χριστιανός επίσκοπος Θεόφιλος διακωμώδησε κάποια αρχαία λείψανα που βρέθηκαν, με αποτέλεσμα οι εθνικοί της πόλης να εξοργιστούν και να επιτεθούν στη χριστιανική κοινότητα. Αυτό έδωσε το έναυσμα ώστε το πλήθος των Χριστιανών, με επικεφαλής τον Θεόφιλο, να καταστρέψει και να λεηλατήσει το Σεραπείο και το Μουσείο.

Η βιβλιοθήκη της Περγάμου

Η πιο σημαντική βιβλιοθήκη της ελληνιστικής εποχής, μετά την Οικουμενική Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, υπήρξε εκείνη της Περγάμου. Για την οργάνωση και τον τρόπο λειτουργίας της γνωρίζουμε ελάχιστα, ωστόσο το αρχιτεκτονικό κέλυφος της βιβλιοθήκης που αποκάλυψαν οι ανασκαφές αντιπροσωπεύει το αρχαιότερο κατάλοιπο βιβλιοθήκης του ελληνικού κόσμου.

Την έμπνευση για τη δημιουργία της, κατά τα πρότυπα της αλεξανδρινής βιβλιοθήκης, θα πρέπει να είχε ο 'Ατταλος Α' ο «Σωτήρ», πρώτος βασιλιάς της Περγάμου (241-197 π.Χ.) και συγγραφέας ο ίδιος έργου με γεωγραφικό περιεχόμενο. Καθ'αυτό ιδρυτής όμως θα πρέπει να θεωρηθεί ο διάδοχός του Ευμένης ο Β'.

Οι βιβλιοθήκες του Αδριανού

Αναγνωρίζοντας την Αθήνα ως αδιαφιλονίκητο κέντρο των γραμμάτων, ακόμα και στην εποχή του (2ος αιώνας), ο αυτοκράτορας Αδριανός θέλησε — και κατάφερε, όπως φαίνεται και σήμερα — να συνδέσει το όνομά του με την ιστορία της. Γύρω στο 132 μ.Χ. ιδρύει στην Αθήνα τη βιβλιοθήκη που φέρει το όνομά του και η οποία αντιπροσωπεύει το λαμπρότερο αυτόνομο σωζόμενο οικοδόμημα βιβλιοθήκης της Αρχαιότητας. Ο Πausanias περιγράφει ένα οικοδόμημα που στηριζόταν σε 100 κίονες, με πολύχρωμες οροφές που διακοσμούσαν τις αίθουσες, ενώ αλαβάστρινοι τοίχοι και κόγχες με αγάλματα προσέδιδαν την απαιτούμενη λαμπρότητα στο αυτοκρατορικό κληροδότημα. Το αρχιτεκτονικό σχέδιο της βιβλιοθήκης του Αδριανού ήταν εμπνευσμένο από την αρχαία Ακαδημία του Πλάτωνος με στοιχεία που μοιάζουν με το forum του ναού της Ειρήνης στη Ρώμη. Το προαύλιο περιβαλλόταν από περιστύλιο που διαμόρφωνε προστατευτική στοά, η οποία ενδέχεται να λειτουργούσε και ως αναγνωστήριο, σίγουρα όμως ήταν χώρος περιπάτου, διαλογισμού και φιλοσοφικών συζητήσεων. Η βιβλιοθήκη του Αδριανού λειτούργησε έως το 267 μ.Χ., οπότε με την επιδρομή των Ερούλων καταστράφηκε και λεηλατήθηκε, λιθοβολήθηκε κατά καιρούς και ενσωματώθηκε τελικά στον περίβολο του υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης. Τα ερείπιά της βρίσκονται στο σημερινό Μοναστηράκι, κοντά στον σταθμό.

Οι βιβλιοθήκες των Βυζαντινών

Τη συνέχεια του δέντρου της βιβλιοθήκης σηματοδοτεί η απόφαση του πρώτου χριστιανού αυτοκράτορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, του Μεγάλου Κωνσταντίνου, να μεταφέρει την πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας στην ανατολή, και μάλιστα στην τοποθεσία του Βυζαντίου. Μία επτάλοφο περιοχή, ανάλογη της Ρώμης, στην οποία έδωσε το όνομά του. Ταυτόχρονα μετατοπίστηκε και το κέντρο του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού στην Ανατολή.

Η Κωνσταντινούπολη αποτέλεσε πόλο έλξης για γραμματικούς, ρήτορες και φιλόσοφους από τα κοντινά πνευματικά κέντρα των πόλεων της εγγύς Ανατολής, ενώ υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση μιας ακαδημαϊκής ζωής ανάλογης του διαφανόμενου μεγαλείου της. Ωστόσο, το σύντομο χρονικό διάστημα της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου (330-337) δεν επαρκούσε για να εδραιώσει ο αυτοκράτορας όσα είχε οραματιστεί. Μάλιστα η μόνη μαρτυρία σχετικά με το βιβλίο στην Κωνσταντινούπολη, κατά τα χρόνια του ιδρυτή της, μαρτυρείται από τον Ευσέβιο, επίσκοπο Καισαρείας, ο οποίος καταγράφει την παραγγελία του αυτοκράτορα σε φημισμένο βιβλιογραφείο στην Καισάρεια της Παλαιστίνης για πενήντα αντίγραφα Θείων Γραφών που προορίζονταν για τον εξοπλισμό των πρώτων εκκλησιαστικών ιδρυμάτων της πρωτεύουσας. Η πρωτοβουλία για τη συγκρότηση της πρώτης επίσημης, δημόσιας κατά πάσα πιθανότητα, βιβλιοθήκης στην Κωνσταντινούπολη οφείλεται στον Κωνσταντίνο Β' (337-361), που διαδέχτηκε τον πατέρα του Μεγάλο Κωνσταντίνο στον αυτοκρατορικό θρόνο και με τα έργα του υλοποίησε τα οράματά του σε πολλούς τομείς.

Οι νεότερες και σύγχρονες βιβλιοθήκες

Ας περάσουμε όμως και πάλι στους νεότερους χρόνους, δηλαδή στην εποχή της Αναγέννησης (15ος αιώνας). Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τις κλασικές σπουδές οδήγησε πολλούς πλούσιους άρχοντες και βασιλείς της Ευρώπης στη δημιουργία συλλογών από βιβλία και έργα τέχνης της αρχαιότητας ή και σύγχρονων καλλιτεχνών. Οι συλλογές αυτές ήταν αρχικά ιδιωτικές, αλλά κατά τους επόμενους αιώνες, και ειδικά κάτω από την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού (18ος αιώνας) και της Γαλλικής Επανάστασης (1789), άνοιξαν τις πύλες τους στο ευρύτερο κοινό ή και παραχωρήθηκαν από τους ιδιώτες συλλέκτες στο κράτος, ώστε αποτέλεσαν πλέον εθνική κληρονομιά.

Σήμερα, όλες οι μεγάλες πόλεις του κόσμου διαθέτουν σημαντικές βιβλιοθήκες, καθώς θεωρούνται κορυφαία αρχεία του ανθρώπινου πολιτισμού αλλά και κέντρα έρευνας. Πολύ σημαντικές βιβλιοθήκες επίσης αποτελούν οργανικά τμήματα των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, καθώς κανένα Πανεπιστήμιο δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένο χωρίς βιβλιοθήκη.

Υ. Τα βιβλία

1. Ομήρου *Ιλιάδα*, Σ:
[Η ασπίδα του Αχιλλέα]
2. Ομήρου *Οδύσσεια*, λ :
[Η κάθοδος στη χώρα των νεκρών]
3. Αισχύλου, *Προμηθεύς δεσμώτης* :
[Το κάρφωμα στον βράχο (στ. 1-113)]
4. Αποστόλου Παύλου, *Προς Κορινθίους* :
[Ο ύμνος στην αγάπη]
5. Franz Kafka, *Ελληνικοί αντικατοπτρισμοί* :
[Η σιωπή των Σειρήνων], [Προμηθέας]
6. Ουίλιαμ Σαίξπηρ, *Ρωμαίος και Ιουλιέτα* :
[Η συνάντηση στον χορό]
7. Howard Eves, *Οι μεγάλες στιγμές των μαθηματικών* : [Η ιστορία των αριθμών]

Όταν οι Αχαιοί φέρνουν το πτώμα πάνω στο νεκροκρέβατό του, ο θρήνος ξεχύνεται σπαρακτικός. Η Θέτιδα, θεά μητέρα του Αχιλλέα, καταφτάνει για να παρηγορήσει το θνητό γιο της. Δεν καταφέρνει όμως να τον αποτρέψει από το να εμπλακεί και πάλι στις μάχες, αν και ξέρει ότι έτσι σφραγίζει τη μοίρα του, βαδίζοντας ίσα προς το δικό του τέλος. Αλλά τα όπλα του Αχιλλέα βρίσκονται πια στα χέρια του Έκτορα. Το μόνο που μπορεί να κάνει η Θέτιδα είναι να εξασφαλίσει, διαμέσου της φίλιας της με τον Ήφαιστο, τον αθάνατο τεχνίτη, μια αρματωσιά γερή κι αντάξια του γιου της. Έτσι και γίνεται. Ο Ήφαιστος ανταποκρίνεται στο αίτημα της θεάς και ξεκινά το έργο του μαστορεύοντας πρώτα-πρώτα μια πολύ παράξενη ασπίδα.

1.

Ομήρου, *Ιλιάδα*

ραψωδία Σ,
[**Η ασπίδα του Αχιλλέα**]

Η μάχη καταμεσής στον κάμπο της Τροίας έχει ανάψει: ο Πάτροκλος κείτεται νεκρός από το χέρι του Έκτορα και οι αντίπαλοι, Αχαιοί και Τρώες, παλεύουν λυσσαλέα ποιος θα αρπάξει το άψυχο κορμί του παλικαριού. Η εξέλιξη είναι αμφίρροπη και αβέβαιη. Ο Έκτορας τρεις φορές προσπαθεί να τραβήξει τον νεκρό μα αποκρούεται από τους δύο Αιάντες.

Τότε, το νέο του θανάτου φτάνει στ' αυτιά του Αχιλλέα. Ο ήρωας έχει εδώ και καιρό αποτραβηχτεί από τον πόλεμο χολωμένος με την άδικη μεταχείριση που του έγινε, μα πλέον δεν είναι δυνατό να μείνει αμέτοχος μπροστά σ' αυτό το κακό: ο παιδικός του φίλος είναι πια νεκρός. Προβάλλει τότε πάνω στο ανάχωμα των Αχαιών και με τρεις ανήκουστες κραυγές κάνει το αίμα των Τρώων να παγώσει.

2.

Ομήρου, *Οδύσσεια*

ραψωδία λ («Νέκυια»),
[**Το ταξίδι του Οδυσσέα στον Άδη**]

Βρισκόμαστε στην κεντρική αίθουσα του φιλόξενου μεγάρου της Αρήτης και του Αλκίνοου, στη Σχερία, το νησί των Φαιάκων. Ο ξένος που βρέθηκε πρόσφατα ναυαγισμένος συνεχίζει την παράξενη διήγησή του, σαν ένας καλός παραμυθάς.

Αφηγείται τώρα το παράξενο ταξίδι που του όρισε η μοίρα, ζωντανός αυτός, να φτάσει στη χώρα των νεκρών. Σκοπός του εκεί να συναντήσει τον μάντη Τειρεσία, νεκρό από καιρό, για να μάθει από κείνον με ποιο τρόπο θα μπορούσε επιτέλους να φτάσει σώος μαζί με τους συντρόφους του στην πατρίδα, από την οποία λείπει χρόνια τώρα, από τότε που ξεκίνησε η επάρατη εκστρατεία στην Τροία.

Το παράξενο όμως είναι ότι εκεί που πάει δε συναντά μόνον τον μάντη, αλλά και πρόσωπα, οικεία, φιλικά ή διάσημα, μακάρια ή και δυστυχημένα. Τελι-

κά φαίνεται η κάθοδος αυτή στον Άδη να δίνει την ευκαιρία στον ποιητή να πει δυο λόγια παραπάνω για τη ζωή.

3.

Αισχύλου, Προμηθεύς δεσμώτης

(στίχοι 1-113)

[Η άφιξη στον τόπο του μαρτυρίου]

Ο Αισχύλος Ευφορίωνος γεννήθηκε το 525 π.Χ. στην Ελευσίνα. Το 490 π.Χ. ήταν ένας από τους οπλίτες Αθηναίους που απέκρουσαν την περσική δύναμη στον Μαραθώνα. Απ' ό,τι γνωρίζουμε, πέθανε στη Γέλα της Σικελίας γύρω στο 455 π.Χ.. Στον τάφο του υπήρχε χαραγμένο το ακόλουθο επίγραμμα, που, όπως ισχυρίζεται ο Πausανίας, είχε συνθέσει ο ίδιος ο ποιητής:

*Αισχύλον Εύφορίωνος Αθηναίων τόδε κεύθει
μνήμα καταθήμενον πυροφόροιο Γέλας·
ἀλκήν δ' εὐδόκιμον Μαραθώνιον ἄλσος ἂν εἴ-
ποι καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.*

Καμιά κουβέντα για τις τόσες νίκες σε τραγικούς αγώνες, για την ποιητική του τέχνη. Λες κι ό,τι απόμεινε, είναι η ανάμνηση της συμμετοχής σ' εκείνη την μάχη!

Ο Προμηθέας δεσμώτης θεωρείται μέρος μιας τραγικής τριλογίας που θα συμπεριλάμβανε επίσης τους τίτλους Προμηθεύς πυρφόρος και Προμηθεύς λυόμενος, χωρίς να μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ποια θα ήταν η σωστή σειρά παρουσίασης. Η μεγαλοσύνη του έργου αυτού που σώθηκε από το χρόνο, βρίσκεται στο γεγονός ότι δεν έχει να κάνει τόσο με ανθρώπινα πάθη όσο με υποθέσεις που α-

φορούν τους ίδιους τους θεούς: ο Προμηθέας έχει κλέψει τη φωτιά από το εργαστήρι του Ήφαιστου και τη μεταδίδει στους θνητούς, πράγμα που εξοργίζει τον Δία. Ο Προμηθέας είναι Τιτάνας, μια γενιά παλιότερος θεός από τον Δία, δρα φροντίζοντας για το καλό των ανθρώπων. Αντίθετα ο τελευταίος, έχει πρόσφατα αναλάβει τη βασιλική εξουσία και εκδίδει απαγορεύσεις, βλέπει σχεδόν παντού απειλές. Μετά την κλοπή της φωτιάς, η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη.

Ο Προμηθέας μεταβλήθηκε μες στους αιώνες σε κήρυκα της βούλησης του πνεύματος για ελευθερία και αυτοδιάθεση. Βαδίζοντας ενάντια στη Δύναμη και τη Βία, ενάντια στον Θεό που θέλει να τον υποτάξει, αναδεικνύεται σε πανανθρώπινο πρότυπο του μάρτυρα της ελευθερίας.

Η μεταχείριση που επιφυλάσσει ο ποιητής στο πρόσωπο του Δία δεν είναι καθόλου ευνοϊκή. Ο Προμηθέας φτάνει να προφητεύσει την πτώση του από την βασιλεία. Σύμφωνα με τον αρχαίο σχολιαστή, η τόλμη αυτή του ποιητή προκάλεσε την αγανάκτηση του πλήθους, κατά την παράσταση του έργου, που όρμησε πάνω στη σκηνή απειλώντας να κατακρεουργήσει τον ιερόσυλο. Ο ποιητής, που υποδυόταν ταυτόχρονα τον Προμηθέα, μόλις που πρόλαβε να ξεφύγει το λυντσάρισμα καταφεύγοντας στην ορχήστρα και αγκαλιάζοντας τη θυμέλη.

4.

Απόστολου Παύλου, Προς Κορινθίους Α'

(κεφ. ιγ')

[Ο ύμνος στην αγάπη]

Ο «ύμνος στην αγάπη» αντιστοιχεί στο β' μέρος της παραβολής του σώματος, που μιλά για την αλληλεγγύη των μελών μέσα στην ενότητα. Σύμφωνα με τον Παύλο, είναι η «αγάπη» που επιτρέπει στα μέλη της Εκκλησίας να εργαστούν μαζί για το καλό όλων. Ο ύμνος χωρίζεται σε τρία μέρη: α) η υπεροχή της αγάπης (στίχοι 1-3), β) τα έργα της αγάπης (στίχοι 4-7), γ) η παντοτινότητά της (στίχοι 8-13). Σε όλο αυτό το κεφάλαιο ο Απόστολος μιλά για την αδελφική αγάπη. Η αγάπη προς τον Θεό δεν αναφέρεται άμεσα αλλά είναι υπαινικτικά παρούσα, κυρίως στον στίχο 13, σε σχέση με την πίστη και την ελπίδα.

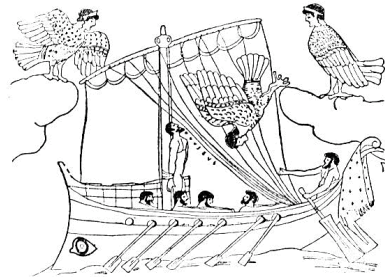
- 1 Αν μπορώ να μιλώ όλες τις γλώσσες των ανθρώπων, ακόμα και των αγγέλων, αλλά δεν έχω αγάπη, τα λόγια μου ηχούν σαν

χτύπος χαλκού ή σαν κυμβάλου
αλαλαγμός.

- 2 *Κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα και κατέχω όλα τα μυστήρια κι όλη τη γνώση, κι αν έχω ακόμα όλη την πίστη έτσι που να μετακινώ βουνά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα.*
- 3 *Κι αν ακόμη μοιράσω στους φτωχούς όλα μου τα υπάρχοντα, κι αν παραδώσω στη φωτιά το σώμα μου για να καεί, αλλά δεν έχω αγάπη, σε τίποτα δε μ' ωφελεί.*
- 4 *Εκείνος που αγαπάει έχει μακροθυμία, έχει και καλοσύνη· εκείνος που αγαπάει δε ζηλοφθονεί· εκείνος που αγαπάει δεν κομπάζει ούτε περηφανεύεται.*
- 5 *Είναι ευπρεπής, δεν είναι εγωιστής ούτε ευερέθιστος· ξεχνάει το κακό που του έχουν κάνει.*
- 6 *Δε χαίρεται για το στραβό που γίνεται, αλλά μετέχει στη χαρά για το σωστό.*
- 7 *Εκείνος που αγαπάει, όλα τα ανέχεται. Σε όλα εμπιστεύεται, για όλα ελπίζει, όλα τα υπομένει.*
- 8 *Ποτέ η αγάπη δε θα πάψει να υπάρχει. Τα θεία μηνύματα των προφητών κάποτε δε θα υπάρχουν πια. Οι γλώσσες των ανθρώπων θα σβήσουν. Θα χαθεί η γνώση των μυστηρίων του Θεού.*
- 9 *Γιατί και η γνώση μας και η προφητεία μας περιορίζονται μονάχα σ' ένα μέρος της αλήθειας.*
- 10 *Όταν όμως το τέλει που περιμένουμε θα 'ρθει, τότε το μερικό θα πάψει να υπάρχει.*
- 11 *Μικρό παιδί όταν ήμουν, σαν μικρό παιδί μιλούσα, αισθανόμουν και σκεφτόμουν. Άντρας πια όταν έγινα, εγκατέλειψα τους τρόπους του μικρού παιδιού.*
- 12 *Αλήθεια, τώρα βλέπουμε τα πράγματα θαμπά, σαν μέσα από μεταλλικό θαμπέλι. Τότε όμως πρόσωπο με πρόσωπο θα δούμε το Θεό. Τώρα γνωρίζω μόνο ένα μέρος, τότε όμως θα γνωρίσω*

με πληρότητα, όπως και ο Θεός μ' έχει
γνωρίσει.

- 13 *Θα μείνουν τελικά για πάντα αυτά τα τρία: η πίστη, η ελπίδα κι η αγάπη. Και απ' αυτά, το πιο σπουδαίο είναι η αγάπη.*

5.

F. Kafka, Ελληνικοί αντικατοπτρισμοί

(από τις μικρές ιστορίες)
[Η σιωπή των Σειρήνων, Προμηθέας]

Ο Φραντς Κάφκα θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους λογοτέχνες του 20ου αιώνα. Γεννήθηκε στην Πράγα (στις 3-07-1883) και ήταν αυστριακός εβραϊκής καταγωγής, αλλά έλαβε από τη σχολική του ηλικία γερμανική εκπαίδευση. Ακόμη και το πτυχίο του της Νομικής το απόκτησε από το Γερμανικό Πανεπιστήμιο της Πράγας (1906). Επόμενο ήταν, να καλλιεργήσει τη γερμανική ως λογοτεχνική του γλώσσα.

Ελάχιστα έργα του Κάφκα εκδόθηκαν πριν από τον θάνατό του. Ο ίδιος θέλησε, λίγο προτού ξεψυχήσει καταβεβλημένος από την φυματίωση (1924), να καταστραφεί ό,τι χειρόγραφο του είχε απομείνει. Τη δουλειά αυτή εμπιστεύθηκε στον φίλο του Μαξ Μπροντ. Ο τελευταίος δεν εκτέλεσε την επιθυμία του φίλου. Ωστόσο, ο συγγραφέας πρόλαβε να καταστρέψει το πρώτο μέρος της παραγωγής του.

Κύριο χαρακτηριστικό του έργου του είναι ο επιφανειακός ρεαλισμός, που βασίζεται στην ακριβολογημένη περιγραφή μικρολεπτομερειών. Αντίθετα όμως από τον παραδοσιακό ρεαλισμό οι φαινομενικά ασήμαντες αυτές λεπτομέρειες δε στοχεύουν στην απεικόνιση της εμπειρικής πραγματικότητας αλλά αποτελούν θυρίδες που οδηγούν τον αναγνώστη να

συλλάβει μια αόρατη πραγματικότητα πέρα από τον απατηλό κόσμο των φαινομένων.

Βασικό στοιχείο του ύφους του είναι η συχνή παρουσία του απροσδόκητου, καθώς και η πρισματικότητα της αφήγησης που επιτρέπει διάφορες ερμηνείες της, από φιλοσοφική, ψυχαναλυτική, κοινωνιολογική ή ακόμη και θεολογική άποψη.

Το έργο του Κάφκα τέλος, συνοψίζει εύστοχα το ζητούμενο της τέχνης του 20ου αιώνα: «δεν ανασυνθέτει την ορατή πραγματικότητα αλλά κάνει ορατό το αόρατο» (Paul Klee).

Κύρια έργα του είναι: τα μυθιστορήματα *Αμερική* (*Amerika*, ημιτελής), *Ο πύργος* (*Das Schloss*, ημιτελής) και *Η δίκη* (*Der Prozess*, ημιτελής), τα διηγήματα *Η κρίση* (*Das Urteil*, 1916) και *Η μεταμόρφωση* (*Die Verwandlung*, 1915). Πολύ σημαντικό μέρος του έργου του είναι επίσης οι συλλογές διηγημάτων που εξέδωσε, μικρές αλληγορικές διηγήσεις που επαναλαμβάνουν την αγαπημένη του θεματική.

6.

W. Shakespeare, *Ρωμαίος και Ιουλιέττα*

[Η συνάντηση στον χορό]

Ο Ρωμαίος και η Ιουλιέττα είναι δυο νέοι που συναντιούνται και ερωτεύεται ο ένας τον άλλο χωρίς να γνωρίζονται. Οι οικογένειές τους όμως είχαν αρχίσει μια φονική διαμάχη μεταξύ τους και το μίσος ήταν τρομερό. Γι' αυτόν τον λόγο οι δύο νέοι δεν μπορούσαν να ζήσουν μαζί. Έτσι ο Ρωμαίος και η Ιουλιέττα γίνονται θύματα της έχθρας των οικογενειών τους και βρίσκουν τραγικό τέλος, πεθαίνουν εντέλει και οι δύο.

Βρισκόμαστε στη Βερόνα των χρόνων της Αναγέννησης. Εκείνη την εποχή είχε ξεσπάσει μια διαμάχη ανάμεσα σε δύο σημαντικές οικογένειες της πόλης, τους Καπουλέτους και τους Μοντέκιους. Στην πρώτη σκηνή του έργου δύο υπηρέτες των Καπουλέτων και δύο των Μοντέκιων αρπάζονται στην αγορά που συναντιούνται και μετά τη μάχη το αποτέλεσμα είναι ένας νεκρός. Η έχθρα πλέον βαθιά θανάσιμα. Ο πρίγκιπας της Βερόνας ο Εσκάλους εκδίδει τότε διάταγμα ότι όποιος συνεχίσει τη βεντέτα αυτή θα καταδικαστεί σε θάνατο. Ο άρχοντας Καπουλέτος ετοιμάζεται ωστόσο για τα παντρολογήματα της κόρης του της Ιουλιέττας με έναν πλούσιο νέο, τον Πάρη, και αποφασίζει να οργανώσει μια γιορταστική βραδιά πριν από τον γάμο. Ο Ρωμαίος από την πλευρά του είναι ερωτευμένος με μια άλλη κοπέλα, τη Ροζαλία, και παρά την έχθρα, αποφασίζει για να τη δει να πάει μεταμφιεσμένος και απρόσκλητος στη γιορτή του Καπουλέτου.

Κατά τη διάρκεια της γιορτής ο Ρωμαίος προσέχει την Ιουλιέττα, χορεύει μαζί της και ερωτεύονται ο ένας τον άλλο. Σύντομα όμως χωρίζουν. Ο Ρωμαίος, αδιαφορώντας για τον κίνδυνο που διατρέχει, προσπαθεί να την ξαναδεί το ίδιο βράδι. Η κρυφή συνάντηση στο μπαλκόνι της Ιουλιέττας δείχνει ότι οι δύο νέοι είναι παράφορα ερωτευμένοι αλλά καταλαβαίνουν ότι οι οικογένειές τους βρίσκονται σε έχθρα. Γεμάτοι αγάπη αποφασίζουν να παντρευτούν κρυφά απ' όλους σ' ένα παρεκκλήσι, με τη βοήθεια του πατρός Λαυρέντιου, πνευματικού του Ρωμαίου. Την επόμενη μέρα γίνεται κρυφά ο γάμος, μετά από δύο μέρες όμως ο Μερκούτιος, φίλος του Ρωμαίου, πέφτει νεκρός σε μια διαμάχη με τον Τυπάλδο, ο οποίος είναι ξάδερφος της Ιουλιέττας. Ο Ρωμαίος προσπαθεί να συμφιλιωθεί με τον Τυπάλδο, ο Τυπάλδος όμως γεμάτος θυμό προκαλεί τον Ρωμαίο και τελικά πέφτει νεκρός από το ξίφος του. Ο Εσκάλους μαθαίνει για το φονικό και αποφασίζει να εξορίσει τον Ρωμαίο. Από τη μεριά των Καπουλέτων οι γονείς της Ιουλιέττας αποφασίζουν να την παντρεύουν γρήγορα με τον Πάρη. Όταν η Ιουλιέττα μαθαίνει για τον γάμο, πηγαίνει να ζητήσει βοήθεια από τον Πατέρα Λαυρέντιο και οι δυο τους καταφέρνουν να καταστρώσουν ένα σχέδιο. Ο ιερέας της δίνει ένα φάρμακο το οποίο όταν το πάρει θα την κάνει να φαίνεται σαν νεκρή για μια μέρα. Εντωμεταξύ θα μηνύσει στον Ρωμαίο όπου θα του εξηγήσει τι συμβαίνει, ώστε να έρθει να την πάρει χωρίς κανείς να τον εμποδίσει, αφού όλοι θα πιστεύουν πως είναι νεκρή.

Το δηλητήριο και το σχέδιο του Πάτερ Λαυρέντιου λειτούργησαν όπως είχαν σχεδιάσει. Τώρα όλοι ετοιμάζονται για την κηδεία της Ιουλιέττας. Ο Ρωμαίος όμως μαθαίνει το δυσάρεστο γεγονός και

σπεύδει να δει την αγαπημένη του για μια τελευταία φορά. Ο αγγελιαφόρος επιστρέφει και εξηγεί στον Πάτερ Λαυρέντιο ότι το γράμμα που είχε στείλει στον Ρωμαίο δεν έφτασε ποτέ στα χέρια του. Ο Πάτερ Λαυρέντιος τρέχει στο κοιμητήριο να βρει την Ιουλιέττα αλλά είναι ήδη αργά. Ο Ρωμαίος είχε φτάσει εκεί και αφού πήγε να ανοίξει το φέρετρο ο Πάτερ του επιτέθηκε και αλληλοσκοτώθηκαν. Η Ιουλιέττα ξυπνά και αναζητώντας τον Ρωμαίο τον βλέπει άψυχο. Και ενώ ο ιερέας προσπαθεί να την πείσει να φύγουν εκείνη αρνείται. Πηγαίνει κοντά στο Ρωμαίο, τον φιλά και με ένα μαχαίρι αυτοκτονεί. Καταφθάνουν τότε και οι δύο οικογένειες των Καπουλέτων και των Μοντέκιων, βλέπουν τι έχει συμβεί και μένουν άναυδοι. Ο πρίγκιπας Εσκάλους κατηγορεί τις δύο οικογένειες για την τραγωδία. Αποφασίζεται να φτιάξουν δύο αγάλματα, το ένα δίπλα στο άλλο, του Ρωμαίου και της Ιουλιέττας. Στο τέλος οι δύο οικογένειες συνάπτουν ειρήνη και συμφιλιώνονται.

Ελένη Σαλαγιάννη

7.

H. Eves, *Οι μεγάλες στιγμές των μαθηματικών*

[Η ιστορία των αριθμών]

Οι «Μεγάλες στιγμές των μαθηματικών» του **Howard Eves** απευθύνονται τόσο στους μαθητές γυμνασίου και λυκείου όσο και στους επιστήμονες μαθηματικούς. Πιο συγκεκριμένα, το βιβλίο περιλαμβάνει μια σειρά διαλέξεων του συγγραφέα, οι οποίες είναι αφιερωμένες σε επιτεύγματα σημαντικά για την ιστορική προοπτική της μαθηματικής επιστήμης. Αναφέρεται βέβαια σε γεγονότα που σχετίζονται με τις συνθήκες που προηγήθηκαν της επινόησης των μαθηματικών κανόνων, κανόνων που στη σημερινή εποχή θεωρούνται δεδομένοι και συνηθισμένοι. Η ανακάλυψη των αριθμών και του τρόπου δήλωσής τους, η ιστορία του Πυθαγορείου Θεωρήματος, η επιστημονική κρίση των άρρητων αριθμών, η επίλυση εξισώσεων πρώτου, δεύτερου και μεγαλύτερου βαθμού, καθώς και η τριγωνομετρία είναι κάποια από τα θέματα που απασχολούν τον συγγραφέα.

Ένα από τα σημαντικά θέματα που θίγει ο συγγραφέας είναι και η μαθηματοποίηση του «μηδενός». Η αγγλική λέξη «**zero**» (= μηδέν) προέρχεται από τη λατινοποιημένη λέξη «**zephirium**» της αραβικής «**silv**», που με τη σειρά της είναι μετάφραση της ινδικής «**sunya**», που σημαίνει «άδειο» ή «κενό». Με

άλλα λόγια, πίσω από κάθε επινόηση προϋπάρχει και μια μακροχρόνια διεργασία, η οποία κάποιες φορές δεν είναι φανερή. Αυτό όμως που κάνει τη διαφορά, κατά τη γνώμη μου, είναι η διάλεξη που αναφέρεται στις πράξεις με αριθμούς από το 0 έως 9 (κεφάλαιο 13). Με άλλα λόγια, αναφέρεται στην πρόσθεση, την αφαίρεση, τον πολλαπλασιασμό, τη διαίρεση, τον υπολογισμό τετραγωνικών και κυβικών ριζών, ελαχίστων κοινών πολλαπλασίων κ.λπ. Η εκμάθηση αυτών των στοιχειωδών μαθηματικών πράξεων καλύπτει μεγάλο μέρος από τον σχολικό χρόνο του μικρού παιδιού, κάποτε όμως δεν ήταν κάτι τόσο αυτονόητο.

Ο πιο παλιός από τους διάφορους τρόπους για να κάνουμε αυτούς τους υπολογισμούς υπήρξε ο **άβακας** (αριθμητήριο), που εμφανίστηκε με διάφορες μορφές σε πολλά μέρη του αρχαίου και μεσαιωνικού κόσμου. Τον άβακα χρησιμοποίησαν πολλοί λαοί, αρχαίοι Αιγύπτιοι και Βαβυλώνιοι, Έλληνες, Ρωμαίοι, Ινδοί και λοιποί λαοί της Άπω Ανατολής. Στη ρωμαϊκή εκδοχή του, που ίσχυσε και κατά τον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, ο άβακας λειτουργούσε ως εξής: Πάνω σε ένα τραπέζι χάραζαν τέσσερις γραμμές οι οποίες σημειώνονταν με τους λατινικούς αριθμούς M (=1000), C (=100), X (=10), I (=1). Για να υπολογίσουμε πρέπει να χρησιμοποιήσουμε χαλίκια (λατινικά: *calculi*) και να τοποθετήσουμε τα χαλίκια μας στις γραμμές των αντίστοιχων αξιών, υπολογίζοντας από αριστερά προς τα δεξιά. Προσθέτοντας και αφαιρώντας χαλίκια σχηματίζεται ένας νέος αριθμός πάνω στο τραπέζι. Τέτοιου είδους άβακες χρησιμοποιούνταν μέχρι πολύ πρόσφατα στην Ευρώπη, ιδίως για τις χρηματοοικονομικές συναλλαγές και τους δανεισμούς, και από αυτή τη συνήθεια προέρχεται η ονομασία «τράπεζα» για τα σύγχρονα πιστωτικά ιδρύματα.

Το σύγχρονο σύστημα αρίθμησης Σε αντίθεση με το ινδο-αραβικό αριθμητικό σύστημα που πήρε το όνομα από τους Ινδούς. Εμφανίστηκε περίπου πριν από 800 μ.Χ. Και μεταφέρθηκε στην Ευρώπη κατά πάσα πιθανότητα από εμπόρους και ταξιδιώτες των μεσογειακών παραλιών. Εδώ χρησιμοποιούμε αντί για πόνια σύμβολα. Σήμερα οι περισσότεροι λαοί χρησιμοποιούν το ινδο-αραβικό αριθμητικό σύστημα και τους αλγορίθμους του, υπάρχουν μέρη στον ανατολικό κόσμο στα οποία χρησιμοποιείται ακόμα ο άβακας.

Και τέλος θα πρότεινα αυτό το βιβλίο γιατί από μόνο του επιτυγχάνει να δημιουργήσει τη λαχτάρα της ανακάλυψης ακόμα και σε όσους θεωρούν το θέμα των μαθηματικών πολύ ανιαρό.

Σέιντα Μούκαϊ

των Πτολεμαίων (σελίδες 300 + 49
βιβλιογραφία & ευρετήρια, σε σχήμα 4°).

δ. Βιβλία για τα βιβλία

— — — *Παιδεία*. Αφιέρωμα του περιοδικού *Έψιλον*, της *Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας*. Επιμέλεια Κ. Στάικος και συντακτική ομάδα.

— — — L. BONFANTE, J. CHADWICK, B.F. COOK, W.V. DAVIES, J.F. HEALEY, J.T. HOOKER, C.B.F. WALKER

[1990]* *Reading the Past. Ancient Writing from Cuneiform to the Alphabet*. Λονδίνο (London): British Museum Publications Ltd. / The Trustees of the British Museum. Χρησιμοποιείται η γαλλική έκδοση: *La naissance des écritures. Du Cunéiforme à l'alphabet*. Introduction de J.T. Hooker. Traduit de l'anglais et présenté par Christiane Zivie-Coche. Παρίσι (Paris): Éditions du Seuil (1994, σελίδες 482 + 21 βιβλιογραφία, ευρετήρια· σε σχήμα 8°).

ELIOT, Simon
& ROSE, Jonathan

[2009] *A Companion to the History of the Book*. Chicester: Wiley-Blackwell Ltd.

ROBSON,

[2009] «The clay tablet book.» Κεφάλαιο στον τόμο των S. Eliot & J. Rose [2007].

THOMAS, Rosalind (κα Ρόζαλιντ Τόμας)

[1992] *Literacy and orality in ancient Greece* [= *Γραπτός και προφορικός λόγος στην αρχαία Ελλάδα*]. Κάμβριον (Cambridge): Cambridge University Press (σελίδες xii + 201). Μετάφραση Δημήτρης Κυρτάτας. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης / Ιστορία και Κοινωνία (2001³, σελίδες xvi + 214 + 30 βιβλιογραφία, ευρετήριο· σε σχήμα 8°).

ΣΤΑΪΚΟΣ, Κωνσταντίνος Σπ.

— — — *Η Ιστορία της Βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Κότινος Α.Ε., σε συνεργασία με την British Library.

[2002] 1. *Από τον Μίνωα στην Κλεοπάτρα*. Ο Ελληνικός κόσμος από τις Αρχαϊκές Βιβλιοθήκες των Μινωιτών έως την Οικουμενική Βιβλιοθήκη